

סוגיות בצורות – תרגילים - 4

שאלות

חנה היאס

מדינת ישראל
משרד החינוך
הפיקוח על המקצועות העצמאיים

שורשים הנוטים על דרך גזרות אחרות¹

עיינו בטקסט שלפניכם וענו על השאלות שאחרינו.

מאז ומעולם נטלו נשות החיל העבריות חלק בעול הפרנסה. הן עסקו, למשל, ב**פואָה**, ומכאן המושג "תְּרוּפּוֹת סבתא". עד לפני כשני עשורים נשא מושג זה קונוטציה שלילית, אך בעידן הנוכחי הייתה לו עדנה. תרופות הסבתא מוערכות ומבוקשות בחנויות הטבע למיניהן, בעיקר בתְּקוּפּוֹת של צינה. (לא, זו אינה נְסִיגָת הדורות. התְּגוּבָה הגיעה עם הניסיון. תרופות קונבנציונליות הוכחו לא פעם כמזיקות בטווח הרחוק. בציבור מעדיפים לנסות קודם משהו טבעי וטוב, בניחוח של פעם).

גם בהווה נשים נושאות בנטל הכלכלי. יש מהן העוסקות ב**מְקַח** ובממכר, למשל ביצוא וביבוא של מוצרי הלבשה; יש העובדות ברשות המסים ובקיאאות בחוקי המסויי החדשים, ויש מהן העוסקות ב... מה מתאים יותר אם לא... חינוך? כן! רוב מוחלט של עובדי ההוראה הוא נשי! זהו ה**יְשׁוּם** הטבעי ל"תורת אמך!"...

1. א. המילים **רְפוּאָה** ו**תְּרוּפָה** הן מן השורש _____, מגזרת _____.

ב. איזו מבין שתי המילים אינה בנויה לפי הדרך השכיחה בגזרה זו? _____

נמקו את תשובתכם: _____

ג. מה המטרה ביצירת המילה **תְּרוּפָה** במשקל שאינו שייך לגזרה שלה? _____

ד. מבין המילים שלפניכם הקיפו שמות במשקל תקולה: **תְּגוּבָה**, **תְּפוּרָה**, **תְּעוּדָה**, **תְּרוּמָה**, **תְּכוּנָה**,

תְּלוּיָה, **תְּשׁוּבָה**, **תְּעוּקָה**, **תְּבוּאָה**, **תְּזוּנָה**, **תְּנוּעָה**, **תְּקוּעָה**, **תְּשׁוּעָה**, **תְּרוּעָה**, **תְּבוּנָה**, **תְּחוּמָה**,

תְּפוּנָה, **תְּזוּזָה**, **תְּשׁוּרָה**, **תְּמוּהָה**, **תְּקוּמָה**, **תְּנוּחָה**, **תְּשׁוּמָה**, **תְּשׁוּשָה**

ה. לאיזו גזרה שייכים השמות שהקפתם? _____ הוכיחו את קביעתכם.

ו. במילים שלא הקפתם הצורן הוא צורן _____ ומציין _____.

ז. המילה **תְּקוּפָה** והמילה **הְקִיף** הן מאותו שורש. הסבירו.

2. א. המילים המודגשות שלפניכם נוטות בשתי גזרות. הוכיחו קביעה זו. (ראו דוגמה).

השורש	המילה	השורש	המילה
ס-ו-ג	יְסוּג	נ-ס-ג	נְסִיגָה
	(מלעיל)		מְקַח (מלרע)
			יְבוּא
			יְשׁוּם
			יְגוּי

ב. המילים **נְגִישׁוֹת** ו**נְסִיגָה** התחדשו בימינו.

1) ציינו את התצורה של כל אחת מן המילים: _____

¹ חילופי גזרות אופייניים לפעלים בעלי שורשים שאינם שלמים (כלומר שלא כל אותיות השורש שלהם הגויות כעיצורים בכל הנטייה); פעלים אלו יכולים לנטות כפעלים מגזרות אחרות (ולא כדרך המלך בגזרתם).

מדינת ישראל
משרד החינוך
הפיקוח על המקצועות העצמאיים

- (2) איזו מן המילים משמשת כשם פעולה? _____
- (3) מה מיוחד בתהליך שחל בכל אחד מן השורשים של המילים:

_____ נְגִישוּת -

_____ נְסִיגָה -

3. א. השם תִּשָּׁר גזור מן השם תְּשׁוּרָה. הסבירו כיצד.

ב. השם תִּשָּׁר הוא חלופה עברית למילה הלועזית "טיפ". הביעו דעתכם על הסיכוי להטמיע את המילה תִּשָּׁר בשפה המדוברת. נמקו את דעתכם.

ג. השם מְקַח (מלעיל) בצורתו המקורית הוא מְקַח (מלרע). הצירוף המקורי הוא מְקַח וּמְמַכֵּר.

- (1) מצאו את המשקל המשותף לשתי המילים: _____
- (2) השורש של מְקַח הוא ל-ק-ח. מה קרה לאות 'ל' במילה מְקַח ומדוע?

- (3) ציינו משקל למילה מְקַח _____
- (4) הסבירו את התהליך במילים מְקַח, מְמַכֵּר שבו נוצר השורש השני (תנייני) מהשורש הראשון:

(5) כתבו פועל אחד שנגזר מהשם מְקַח, וצירוף הנושא אותה משמעות של הפועל:

_____ , _____
האם הפועל גזור מהשם המקורי, או מהתנייני? _____ נימוק: _____

ד. השם נְמַק גזור מהפועל נְמַק.

- (1) ציינו את השורש של כל אחת מן המילים. הוכיחו את קביעתכם.

נְמַק _____ הוכחה _____
נְמַק _____ הוכחה _____

- (2) איזו מן המילים: נְמוּק, נְמוֹק קשורה בשורש ובמשמעות לשם או לפועל שניתחתם?
_____ נמקו את תשובתכם.

4. א. לפניכם שני משפטים מלשון המקורות. הסבירו כל אחד מהם:

אשר יְגַרְתִּי בא לי. _____
לא תְּגוּרוּ מפני איש. _____

- ב. ציינו את השורש ואת הגזרה של כל אחד מן הפעלים המודגשים במשפטים.

יְגַרְתִּי _____

תְּגוּרוּ _____

- ג. במה דומים השורשים במילים המודגשות, ובמה הם שונים?

מדינת ישראל
משרד החינוך
הפיקוח על המקצועות העצמאיים

ד. לאיזו מסקנה אפשר להגיע על סמך הדמיון בשורשים? בחרו ונמקו:

- (1) שורשים ששתיים מאותיותיהם זהות הם לעתים במשמעות זהה או דומה.
- (2) אפשר להשתמש במילים נרדפות למשמעות אחת.
- (3) לא ייתכן ששני שורשים יבטאו תוכן זהה.
- (4) אפשר להשתמש בגזרות שונות כדי לבטא אותו פועל.

נימוק: _____

ה. לפניכם צמדי משפטים ובהם פעלים מודגשים.

- (1) סמנו V ליד כל זוג פעלים המדגים את המסקנה שהגעתם אליה בסעיף ד.
- (2) נמקו כל בחירה שלכם.
- (3) בכל אחת מהאפשרויות האחרות הסבירו מדוע לא בחרתם בה.
(א) **יִיטב** בעינינו להציע את המשרה לאיש אשכולות זה.
הוא ה**טִיב**² לנגן בכינור.

(ב) העולה ה**תִּישב** בעיר הבירה.

הנופים בבירה **יִשבו** את ליבו ללא ספק.

(ג) בלעם **יַעץ** לבלק להכשיל את ישראל.

עוצו עצה – ותופר!

(ד) בני ישראל ה**לִינוּ**³ על משה.

ביתו פתוח לרווחה והוא **מֵלִין** בו כל מי שמבקש מקום לינה.

(ה) התפקיד הזה אינו מתאים לכישוריי ולכן הוא **מֵתִיש** אותי במיוחד.

על אף השעה המוקדמת אני **תִּשְׁשָׁה** בגלל החום.

5. א. השם **תּוֹבְנָה** הוא ממשפחת המילים (הקיפו):

תְּבוּנָה, מְבֹנָה, הַבְּנִיתִי, בְּנִתָּה (מלרע), יְתְּבוּנְנוּ, בִּינָה, תְּבַנְיָנָה, מוֹבֵן, תְּבַנְיָתִי, בְּנוֹת, מְבֹנָה, תְּבֹן

ב. מה ההבדל בשורש ובגזרה בין המילה **תּוֹבְנָה** למילה **תּוֹבְלָה** ?

ג. איזו מן המילים בסעיף ב בנויה שלא כדרך הגזרה שלה? _____

נמקו את תשובתכם. _____

ד. עיינו במובאה ממאמר⁴ וענו על השאלות שאחריה.

"מילים שנפסלו וטרם אושרו למרות תפוצתן הרבה"

² בפעלים מן השורש טו"ב שתי הדרכים אפשריות: הטיב מטיבים או היטיב מיטיבים; בעתיד ובשם הפועל הצורות הרווחות הן על דרך פ"י: ייטיב להיטיב.

³ הפועל הלין בהוראת 'התלונן' נוהג כך: הלין או הלִין.

בהוראת 'אירח ללילה', 'עיכב' – הלִין בלבד.

⁴ בורשטיין, ר' (2008) שינויי מגמה במדיניות האקדמיה ללשון העברית בקביעת מילים חדשות. הד האולפן החדש 94

מדינת ישראל
משרד החינוך
הפיקוח על המקצועות העצמאיים

... השלכה (projection) במובן הפסיכולוגי; המילים התקניות הן: תוצאה, השפעה הד; ...
...תובנה (המילה התקנית: 'בוננות').
לאחרונה ממש, בישיבה ב 3.11.08-, אושרה בכל זאת המילה תובנה."

1) מדוע לדעתכם לא אושרה המילה השלכה ע"י האקדמיה ללשון עברית?

2) מה החלופה התקנית למילה תובנה? _____

מדוע חלופה זו עדיפה על תובנה? _____

מדוע, לדעתכם, בכל זאת התקבלה המילה תובנה?

6. א. המילה מסוי בנויה משורש ומשקל. ציינו את השורש ואת המשקל שלה.

ב. לפניכם מילים. הקיפו את אלה שהם מהשורש מ-ס-ס:

מְסִיסוֹת, מְסָה (מלעיל), מְסַמְסִים, סַם, נְמַס, מַס, סוּמָא

ג. מיינו את המילים שלפניכם לפי הגזרה שלהן:

מְלוּי, פְּנוּי, גְּבוּי, בְּטוּי, צוּי, כְּבוּי, רְפוּי, שְׁנוּי, גְּלוּי, דְּכוּי, דְּחוּי, חְטוּי, מְצוּי, נְבוּי, עֲתוּי

גזרת _____	גזרת _____

ב. תארו את התהליך שבו נוצרה הצורה מסוי: _____

ג. באילו מן המילים חל אותו תהליך של המילה מסוי? _____

הוכיחו קביעה זו: _____

ד. המילה גבוי מופיעה במקורותינו במשמעות של גביית כספים. האם במובן זה היא נוהגת בדרך

המלך? _____ נימוק: _____

ה. המילים גבוי ומסוי שבלשון ימינו נפסלו לשימוש בשנת תש"ך ואושרו בתשס"א-תשס"ג. (קודם

לכן אושר הגבוי בתחום המחשב בלבד).

מדוע נפסלו המילים, לדעתכם? _____

מדינת ישראל
משרד החינוך
הפיקוח על המקצועות העצמאיים

- מה עשוי לגרום לאישור מילים שנפסלו? _____
- ו. שבצו במשפט את המילה **גְבוּי** הנוהגת בימינו: _____
כתבו מן השם **גְבוּי** שני פעלים בשני בניינים שונים. _____ בבניין _____
- ז. החלופה התקנית שהוצעה למילה **גְבוּי** בעבר היא **תְמוּכִין**. הנימוק: צורה זו משקפת נאמנה את כוונת המילה ובנויה על דרך המילה **סְמוּכִין** (=ראיות לביסוס של עמדה).
איזו צורה תעדיפו: **גְבוּי** או **תְמוּכִין**? _____
נמקו את בחירתכם. _____
- ח. ציינו אילו מבין הקביעות הבאות נכונות והוכיחו את דעתכם ביחס לכל קביעה:
א) המילה **גְבִיָּה** והמילה **גְבוּי** הן מהשורש ג-ב-י/ה. _____
ב) השורש של **גְבִיָּה** הוא ראשוני והשורש של **גְבוּי** הוא תנייני. _____
ג) המילה **גְבִיָּה** והמילה **גְבוּי** הם שמות פעולה מאותו בניין. _____
ד) המילה **גְבִיָּה** והמילה **גְבוּי** מציינות אותה משמעות. _____
- ט. למילה למינציה חודשה חלופה עברית: **עְטוּי**. הסבירו אותה. _____
י. השוו בין הדרך שבה נוצרה המילה **עְטוּי** לבין זו של **עְתוּי**. _____

7. במשפטים שלפניכם הקיפו את הצורה התקינה.
נמקו את בחירתכם באמצעות מושגים הקשורים בצורה ובגזרה:

1) החום **הַמִּיס** / **הַמִּס** את הקרח.

נימוק _____

2) השלגון ה**תְנַמֵּס** / **נַמֵּס** לפני שהוכנס למקפיא.

נימוק _____

8. כל אחת מן המילים הבאות ניתנת להטיה גם על דרך גזרה אחרת.

א. כתבו את הגזרה של כל מילה.

ב. כתבו את המילה בגזרה האחרת וציינו את הגזרה האחרת.

הַנִּים	_____ - _____ ; _____ - _____	I. נְמַק (עבר) - _____
	_____ - _____ ; _____ - _____	II. הַטִּיל - _____
	_____ - _____ ; _____ - _____	III. הַסִּית - _____
	_____ - _____ ; _____ - _____	IV. הַלִּין - _____
	_____ - _____ ; _____ - _____	V. הַזִּיע - _____
	_____ - _____ ; _____ - _____	VI. הַיְנִיקָה - _____

מדינת ישראל
משרד החינוך
הפיקוח על המקצועות העצמאיים

_____ - _____ ; _____ - VII .נזק -
_____ - _____ ; _____ - VIII .נצל -

9. עיינו בצמדי הפעלים הדומים שלפניכם, וציינו במה הם שונים :

- א. נִמַּס – יָשַׁן _____
ב. נָחַר – נָגַשׁ _____
ג. נָסַב – נָפַל _____
ד. מָאֵן – מָסַב _____
ה. אָדַם – אָזַם _____
ו. נָזַק – נָדוֹן _____
ז. תְּנוּפָה – תְּנוּפָה _____